

Flexibiliteit in het hoger onderwijs

Het CPB heeft op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap onderzocht of de invoering van het bachelor-masterstelsel de beoogde toename van flexibiliteit in het hoger onderwijs heeft gerealiseerd.

Sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel zijn studenten flexibeler geworden in wat en waar ze studeren. Invoering van dit stelsel lijkt vooralsnog niet geleid te hebben tot grote variatie in het moment in het leven waarop men studeert.

Samenvatting

Op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft het CPB onderzocht of de invoering van het bachelor-masterstelsel de beoogde effecten heeft opgeleverd. De invoering van het bachelor-masterstelsel in 2002 werd gezien als een kans om de flexibiliteit in het hoger onderwijs te vergroten. Door die flexibiliteit zouden studenten in hun werkzame leven gemakkelijker kunnen omgaan met snelle maatschappelijke en technologische veranderingen. Flexibiliteit in het hoger onderwijs kan tot uiting komen in *wat* studenten studeren, *waar* ze dit doen en *wanneer* er gestudeerd wordt. Ook een breder keuzepalet in het aanbod van opleidingen kan zorgen voor meer flexibiliteit.

Sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel zijn studenten flexibeler geworden in *wat* ze studeren. Er is weinig veranderd in het uiteindelijke onderwijsniveau dat studenten in het hoger onderwijs behalen voor zij de arbeidsmarkt betreden. In toenemende mate kiezen studenten een master in een ander vakgebied: de eerste jaren na de invoering van het bachelor-masterstelsel volgde ruim 20% van de studenten een master in een ander vakgebied en dit steeg tot ruim 35% in de afgelopen jaren.

Sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel zijn studenten ook flexibeler geworden in *waar* ze studeren. Steeds meer studenten stappen na het voltooien van hun universitaire bachelor over naar een andere universiteit voor hun masteropleiding. In 2005 stapte ongeveer een op de vijftien studenten over naar een andere universiteit voor hun master. De laatste jaren is dit gestegen naar ongeveer een op de vijf. Daarnaast zijn er steeds meer internationale studenten in Nederland en Nederlanders die in het buitenland studeren.

De invoering van het bachelor-masterstelsel lijkt vooralsnog niet geleid te hebben tot grote variatie in *wanneer* er gestudeerd wordt. De bachelor-masterstructuur wordt vooralsnog maar in beperkte mate benut voor het leren op latere leeftijden via bekostigd hoger onderwijs. Wel neemt een toenemend aantal studenten direct na het afronden van de bachelor een tussenjaar op.

Hoewel er nog ruimte is voor verbetering op het gebied van leven lang leren, is de flexibiliteit in het hoger onderwijs ten aanzien van wat en waar gestudeerd wordt dus zeker toegenomen sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel. Wel is het belangrijk om op te merken dat de beschreven ontwikkelingen niet causaal kunnen worden toegeschreven aan de invoering van het bachelor-masterstelsel. Geschikt vergelijkingsmateriaal uit de periode vóór de stelselwijziging ontbreekt. Bovendien is er in dit onderzoek geen sprake van een controlegroep, waardoor het effect van de invoering van het bachelor-masterstelsel zou kunnen worden onderscheiden van bijvoorbeeld een trendmatige ontwikkeling.

1 Inleiding

Het bachelor-masterstelsel is ingevoerd om de flexibiliteit in het hoger onderwijs te vergroten. In het Bolognaverdrag van juni 1999 hebben 29 EU-landen hun visie voor één Europese ruimte voor hoger onderwijs gepresenteerd. Als concrete uitwerking van een deel van die visie is in Nederland in 2002 het bachelor-master (BaMa)-stelsel ingevoerd. In het BaMa-stelsel werden Nederlandse universitaire opleidingen omgevormd van een propedeuse (1 jaar) en doctoraal (in de regel 3 jaar), naar een bachelor (3 jaar) en master (1 of 2 jaar). De hbo-opleidingen werden in de meeste gevallen bacheloropleidingen. Met de invoering van de bachelor-masterstructuur is dus een explicieter en volwaardiger keuzemoment geïntroduceerd na het behalen van het bachelordiploma.

Flexibiliteit in het hoger onderwijs kan op verschillende manieren tot uiting komen. Studenten kunnen bijvoorbeeld flexibel zijn in wat zij na hun bachelor gaan doen: gaan zij, al dan niet tijdelijk, werken of studeren zij verder? Daarnaast is er flexibiliteit in wat ze dan gaan studeren: volgen zij een master in hetzelfde vakgebied als hun bachelor of stappen ze over? Ook kan er sprake zijn van flexibiliteit in waar studenten hun master gaan volgen: doen zij dit aan dezelfde instelling als hun bachelor of ergens anders? Tot slot kunnen studenten ook flexibel zijn in wanneer ze studeren: volgen mensen op latere leeftijden ook nog opleidingen in het hoger onderwijs?

Deze notitie, op verzoek van het ministerie van OCW, onderzoekt hoe de flexibiliteit in het hoger onderwijs zich heeft ontwikkeld sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel. Om deze ontwikkeling te bestuderen, bespreken we in de volgende paragraaf allereerst welk beleid is gewijzigd in relatie tot het invoeren van het bachelor-masterstelsel. Vervolgens gaan we in op waarom meer flexibiliteit in het hoger onderwijs positief kan zijn. Beide paragrafen vormen de achtergrond voor de analyse in de vierde paragraaf. Hierbij kijken we naar de ontwikkeling vanaf 2005, toen de eerste studenten hun bachelor afronden, tot en met het schooljaar 2018/2019, het meest recente jaar waarover data beschikbaar zijn. We beschrijven de keuzes die studenten na het afronden van hun bachelor maken en kijken hierbij naar flexibiliteit in het wat, waar en wanneer studenten gaan studeren.

De beschreven ontwikkelingen kunnen niet causaal worden toegeschreven aan de introductie van het bachelor-masterstelsel. In deze publicatie beschrijven we alleen hoe de verschillende vormen van flexibiliteit zich ontwikkeld hebben na de invoering van het bachelor-masterstelsel. Er is vanwege een gebrek aan geschikte informatie geen sprake van een vergelijking ten opzichte van de periode vóór de stelselwijziging. Ook ontbreekt in dit onderzoek een controlegroep, waardoor het effect van de invoering van het bachelor-masterstelsel zou kunnen worden onderscheiden van bijvoorbeeld een trendmatige ontwikkeling. Bovendien hebben er na de invoering van het bachelor-masterstelsel, als gevolg van eerdere evaluaties en nieuwe inzichten, nog verdere aanpassingen in het hoger onderwijs plaatsgevonden. Hierdoor kunnen de ontwikkelingen met betrekking tot de flexibiliteit van studenten in de afgelopen jaren niet causaal worden toegeschreven aan de introductie van het bachelor-masterstelsel.

2 Welk beleid is er gevoerd?

Met het tekenen van de Bologna-verklaring in 1999 streefden de Europese ministers voor Hoger Onderwijs naar een meer vergelijkbare opbouw van het hoger onderwijs binnen Europa. De nieuwe norm zou een opbouw worden in twee cycli: *undergraduate* (bachelor) en *graduate* (master en PhD). In Nederland moest daarvoor het bestaande systeem in het wetenschappelijk onderwijs, van propedeuse en doctoraal, op de schop.¹ Alle universitaire opleidingen werden omgevormd en gesplitst in een bachelor en master. Voor hbo-opleidingen was de nieuwe structuur minder ingrijpend: alle hbo-opleidingen zouden als bacheloropleiding gaan gelden. In 2002 begonnen de eerste studenten aan de nieuwe bacheloropleidingen.

De invoering van de nieuwe bachelor-masterstructuur werd gezien als kans om tot een ‘flexibeler, opener en meer internationaal georiënteerd’ hoger onderwijs te komen.² Door de opdeling in bachelor en master zou er een natuurlijk moment ontstaan om over te stappen naar een andere onderwijsinstelling, in binnen- of buitenland, of een andere discipline. Dit moment kan ook door internationale studenten benut worden om in te stappen in het Nederlandse hoger onderwijs. Bovendien biedt het Nederlanders die al een tijd aan het werk zijn de mogelijkheid tijdelijk weer in te stromen in het onderwijs en in de vorm van een master een (additionele) opleiding te volgen. Daarmee zou het in de praktijk brengen van leven lang ontwikkelen gemakkelijker worden.

Het wo-bachelordiploma wordt veelal ingezet als moment van heroriëntatie of een keuzemoment voor de vervolgopleiding (in de vorm van een master).³ Voordeel van deze structuur is dat universiteiten zich kunnen onderscheiden met specialistische masteropleidingen, die in de nieuwe structuur ook toegankelijk zijn voor studenten met een bachelordiploma in een andere studierichting en studenten met een bachelordiploma van een andere onderwijsinstelling.

In 2008 werd geconcludeerd dat de *zachte knip* een belemmering vanuit het systeem is om de bachelor-masterstructuur te laten werken zoals beoogd en werd deze daarom vervangen door de *harde knip* vanaf collegejaar 2012/2013.⁴ De *zachte knip* maakte het mogelijk voor studenten om alvast aan een doorstroommaster te beginnen, voordat de bacheloropleiding geheel was afgerond. Voor studenten die het niet lukte voor 1 september de bachelor geheel af te ronden, werd het daarmee veel aantrekkelijker om te kiezen voor de doorstroommaster aan de ‘eigen’ universiteit, dan over te stappen naar een andere onderwijsinstelling voor hun masteropleiding. Daarvoor was immers volledige afronding van de bachelor vereist. De *zachte knip* beperkte daarmee de keuzevrijheid voor de masteropleiding en zorgde hiermee voor een prikkel die haaks stond op een van de beoogde doelen van de bachelor-masterstructuur, namelijk meer flexibiliteit.

¹ Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs in verband met invoering van de bachelor-masterstructuur in het hoger onderwijs.

² Kamerstuk 27 496 nr.1, Invoering bachelor-masterstructuur, nov 2000.

³ Kamerstuk 28 024 nr.3, Wijziging van onder meer de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en de Wet studiefinanciering 2000 in verband met de invoering van de bachelor-masterstructuur in het hoger onderwijs, 2001.

⁴ CHEPS; Notitie Naar een volwassen bachelor-masterstructuur; Staatsblad 2011 369 ‘Ruim baan voor talent’.

Ook aan het verplicht aanbieden van een doorstroommaster kwam vanaf het collegejaar 2014/2015 een eind.⁵ De doorstroommaster was de masteropleiding waartoe een student op grond van zijn bachelordiploma te allen tijde toegang had. Met de afschaffing van de doorstroommaster mogen alle masteropleidingen selectief zijn in het toelaten van studenten die willen instromen. Met deze aanpassing wordt de overgang van bachelor naar master nog duidelijker gemarkeerd als keuzemoment.

In aanvulling op het bestaande hoger onderwijs is rond 2005 een begin gemaakt met de introductie van kortlopende (2-jarige) hbo-opleidingen (associate degree-opleidingen). In eerste instantie als pilot, maar vanaf 2013 hebben deze opleidingen een vaste plaats in het hoger beroepsonderwijs. Dit heeft geresulteerd in een toenemend aanbod en gebruik van deze vorm van hoger onderwijs, al is het aantal studenten anno 2019 nog beperkt vergeleken met het aantal dat een vierjarige hbo-opleiding volgt.⁶

3 Waarom flexibiliteit?

Snelle maatschappelijke en technologische veranderingen vragen om een flexibele aanpassing van de kwaliteit en variëteit van mensen en opleidingen. Al bij de eeuwwisseling is de opvatting dat de ontwikkeling van de kenniseconomie leidt tot een toenemende vraag naar hoger opgeleiden.⁷ Als gevolg van nieuwe technologische ontwikkelingen kan bij- en omscholing op latere leeftijden vaker noodzakelijk worden. Trends als internationalisering en toenemende mobiliteit kunnen verder leiden tot meer concurrentie in het hoger onderwijs door een groei van het aanbod door buitenlandse aanbieders. Voor zowel vragers naar onderwijs (studenten en werkenden) als aanbieders van onderwijs (binnen- en buitenlandse hoger onderwijsinstellingen) is het daarom van belang dat het onderwijs flexibeler, opener en meer internationaal georiënteerd wordt.

Internationale convergentie in onderwijsstelsels vergt aanpassingen in het Nederlandse stelsel voor hoger onderwijs. Als onderdeel van de voortschrijdende samenwerking binnen Europa is in 1999 in de Bologna-verklaring vastgelegd dat 29 Europese landen streven naar een grote vergelijkbaarheid in het Europese hoger onderwijs.⁸ De kern van het Europese stelsel is een hoger onderwijsstelsel bestaande uit twee cycli: bachelor- en masterfase.

Flexibeler, opener en meer internationaal georiënteerd onderwijs kan leiden tot een verbetering van de welvaart. Een welvaartsverbetering kan ontstaan als een grotere flexibiliteit leidt tot lagere aanpassingskosten bij werkgevers en werknemers in reactie op nieuwe maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. Een welvaartsverbetering kan ook het gevolg zijn van een betere aansluiting van het hoger onderwijs op de voorkeuren van studenten en werkenden. Daarnaast biedt de extra flexibiliteit studenten de mogelijkheid eerder gemaakte studiekeuzes in een later stadium enigszins bij te stellen.

⁵ Kamerstukken 335193, Wet kwaliteit in verscheidenheid.

⁶ Zie <https://www.onderwijsin cijfers.nl/kengetallen/hbo/studenten-hbo/aantallen-deelnemers-associate-degree>.

⁷ Zoals beschreven in de Memorie van Toelichting van de wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-28024-3.html>.

⁸ Zoals beschreven in de Memorie van Toelichting van de wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-28024-3.html>.

Door meer flexibiliteit in het hoger onderwijs kan ook de kwaliteit ervan toenemen. Omdat het sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel voor studenten gemakkelijker is om over te stappen, is het voor instellingen in het hoger onderwijs nog belangrijker om in te zetten op goede kwaliteit. Immers, als de kwaliteit niet op orde blijkt te zijn, zullen studenten ervoor kiezen om hun opleiding aan een andere instelling te volgen. Ook werd met de invoering van het bachelor-masterstelsel het afzetgebied van hoger onderwijsinstellingen groter. Voor buitenlandse studenten werd het hiermee gemakkelijker en aantrekkelijker om in Nederland te studeren en vice versa.

Maar tegenover de potentiële welvaartswinsten staan mogelijk ook welvaartsverliezen. Zo kan toegenomen flexibiliteit eventueel leiden tot een situatie met veel meer verschillende opleidingen. Dit kan bijvoorbeeld toenemende keuzestress bij studenten en werkenden tot gevolg hebben.⁹ Eveneens kan mogelijk een welvaartsverlies ontstaan als studenten en werkenden door onvoldoende (juiste) informatie of onvoldoende vaardigheden om de beschikbare informatie goed te wegen, verkeerde of suboptimale keuzes maken. Voor veel mensen is het immers lastig om beslissingen te nemen die betrekking hebben op de verre toekomst. Dit zien we bijvoorbeeld ook op het gebied van sparen: mensen hebben moeite om de consequenties op langere termijn te overzien en sparen daardoor te weinig.¹⁰

Selectie door wo-instellingen kan overstappen ook beperken. Sinds de afschaffing van het automatisch toelatingsrecht in 2014 hebben wo-instellingen extra mogelijkheden gekregen om masterstudenten voor hun opleidingen te selecteren. Zoals de Inspectie van het Onderwijs aangeeft, maakt de laatste jaren ongeveer 40% van de opleidingen gebruik van deze mogelijkheid.¹¹ Dat betekent ook dat de cijfers die in deze notitie worden gepresenteerd een onderschatting kunnen zijn van de wensen van studenten om een overstap naar een ander vakgebied te maken. Tegelijkertijd zou strengere selectie ook kunnen leiden tot lagere uitval onder studenten.

4 Zijn studenten flexibeler geworden?

Sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel zijn studenten flexibeler geworden in wat en waar ze studeren, maar we zien nog beperkte variatie in wanneer ze studeren. Steeds meer studenten volgen na hun bachelor een master in een ander vakgebied. Daarnaast neemt ook het aantal studenten toe dat voor de master naar een andere universiteit overstapt en zijn er steeds meer internationale studenten in Nederland en Nederlanders die in het buitenland studeren. Tegelijkertijd is er weinig veranderd in het uiteindelijke onderwijsniveau dat studenten hebben behaald als ze klaar zijn met studeren. Deze ontwikkelingen zijn overeenkomstig de beleidsintenties ten tijde van de invoering van de BaMa-structuur. Dat kan nog niet gezegd worden van de beoogde flexibiliteit rond het moment van studeren. Nog steeds wordt het hoger onderwijs vooral bezocht door jongeren en wordt het opleidingsaanbod maar zeer beperkt benut voor her-, om- of bijscholing in het kader van leven lang ontwikkelen.

⁹ Zie bijvoorbeeld RMO (2014), "De verleiding weerstaan; grenzen aan beïnvloeding van gedrag door de overheid" of AFM (2015), "Standaardproducten en financieel beslisgedrag van consumenten: een gedragswetenschappelijke analyse".

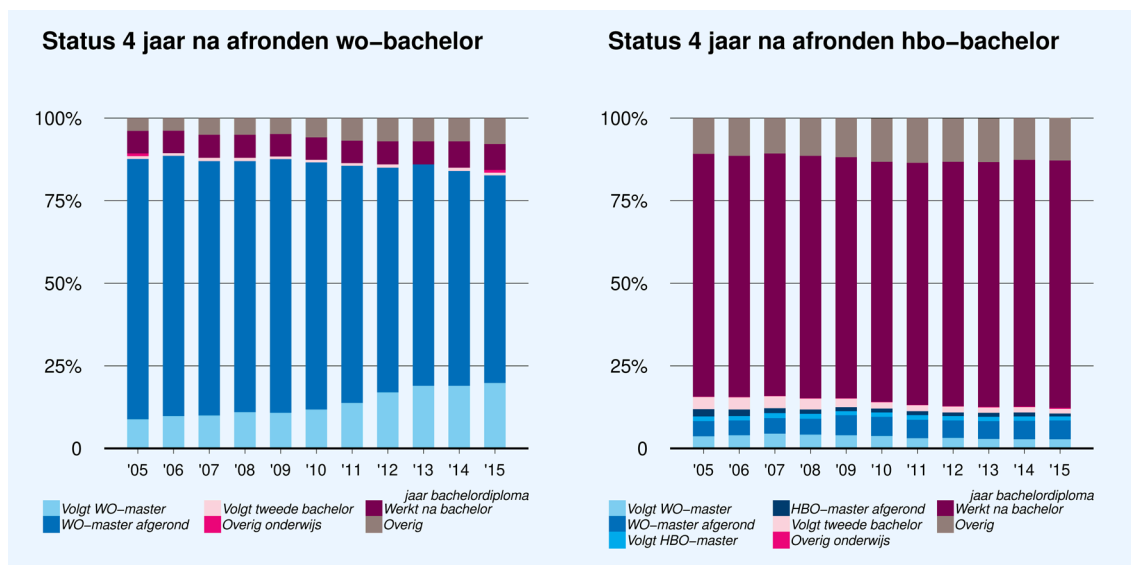
¹⁰ Zie bijvoorbeeld Lusardi en Mitchell (2011), Financial literacy around the World: an overview, NBER Working Paper 17107.

¹¹ Inspectie voor het Onderwijs (2020), In- en doorstroom monitor hoger onderwijs 2009-2018.

Wat doen studenten na de bachelor?

Sinds 2005 is er weinig veranderd in wat studenten na hun bachelor gaan doen. Figuur 4.1 laat zien dat de grote meerderheid van de studenten na een universitaire bachelor een universitaire master gaat volgen. Het percentage studenten dat enkele jaren na een universitaire bachelor in Nederland werkt zonder in Nederland een master te hebben afgerond, is de afgelopen vijftien jaar nauwelijks gestegen.¹² Ook het aandeel van de studenten die een hbo-bachelor hebben afgerond dat de arbeidsmarkt betreedt is ongeveer stabiel gebleven.

Figuur 4.1 Het aandeel studenten dat na het afronden van de bachelor blijvend de arbeidsmarkt betreedt is constant gebleven, zowel op de universiteit (links) als op het hbo (rechts).

Bron: Eigen berekening op basis van CBS-microdata. Het jaar op de x-as refereert aan het laatste jaar van het schooljaar waarin een student het bachelordiploma heeft gehaald. Zo staat '15 voor het schooljaar 2014/2015. Voor iedere student wordt gekeken wat zij vier schooljaren na het behalen van hun bachelordiploma doen. De meest rechterbalk van de figuur laat dus bijvoorbeeld voor de studenten die in 2015 hun bachelordiploma hebben gehaald, zien wat zij in het schooljaar 2018/2019 doen. In de categorieën 'volgt wo-master' en 'wo-master afgerond' worden alleen opleidingen die in Nederland gevolgd zijn meegenomen. Studenten die in het buitenland een opleiding volgen vallen in de categorie 'overig'.

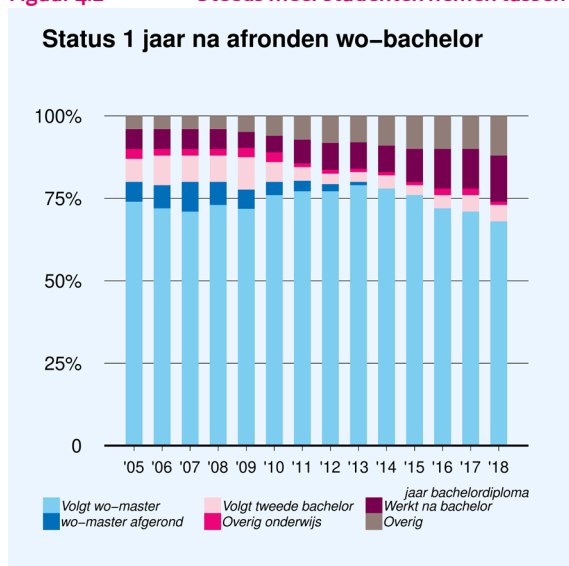
Hoewel het aantal studenten dat enkele jaren na het behalen van hun bachelordiploma een master volgt of heeft gevolgd dus gelijk is gebleven, is het aantal studenten dat direct na de bachelor een tussenjaar neemt, flink gestegen. Uit figuur 4.1 blijkt dat het aantal studenten dat vier jaar na behalen van zijn bachelordiploma nog bezig is met de masteropleiding in Nederland, de afgelopen jaren is gestegen. Figuur 4.2 laat zien dat dit verband houdt met veranderd gedrag direct na het behalen van het bachelordiploma. Zo blijkt uit deze figuur dat meer studenten in het collegejaar direct na het afronden van de bachelor niet in Nederland studeren en nog geen master hebben voltooid omdat zij werken. In 2005 was dit een op de tien studenten en dat is gestegen tot ruim een op de vier in 2018. Dit kunnen studenten zijn die in het eerste jaar na het behalen van het bachelordiploma werken, die naar het buitenland gaan of die thuis zitten. De meesten van hen gaan uiteindelijk dus wel een master volgen, zoals figuur 4.1 liet zien.¹³

¹² Deze analyse richt zich op het algemene beeld. Tussen de afzonderlijk vakgebieden zijn er wel verschillen. Zo werkt ruim één op de zes studenten die een wo-bachelor op het gebied van taal & cultuur hebben afgerond, vier jaar later zonder een master in Nederland te hebben behaald. Bij studenten met een wo-bachelor in de sectoren gezondheid, rechten en landbouw komt dit daarentegen nauwelijks voor: hier gaat minder dan vijf procent van de studenten werken na een universitaire bachelor.

¹³ De toename in het aantal studenten dat een tussenjaar neemt, betekent overigens niet dat er daarmee ook sprake is van een doelmatigheidsverlies. In deze zelfde periode is het studietempo van studenten in de universitaire bachelor verhoogd: van degenen die in 2006 met hun bachelor zijn gestart had 52% deze binnen vier jaar afgerond, terwijl van degenen die in 2015 met de bachelor startten dit percentage op ruim 68% lag (bron: cijferho, DUO). Daarnaast biedt een tussenjaar ook welvaartswinsten die niet gekapitaliseerd worden in arbeidsmarkt-opbrengsten.

Sinds de invoering van de harde knip zijn er nauwelijks studenten die hun master in hetzelfde jaar als hun bachelordiploma afronden (figuur 4.2). Voor het invoeren van de harde knip in 2012 waren er studenten die in hetzelfde jaar als hun bachelor ook hun master afronden. Dit was mogelijk omdat zij voor het afronden van hun bachelor al met hun master waren begonnen. Het aantal studenten waarvoor dit gold nam echter al voor de invoering van de harde knip af. Met ingang van 1 september 2012 moest iemand een bachelor afgerond hebben, voordat diegene met de master mocht beginnen. Nadien zien we ook vrijwel geen mensen meer die in hetzelfde collegejaar van het behalen van een bachelordiploma ook al een masterdiploma hebben afgerond.

Figuur 4.2 Steeds meer studenten nemen tussen de bachelor en de master een tussenjaar

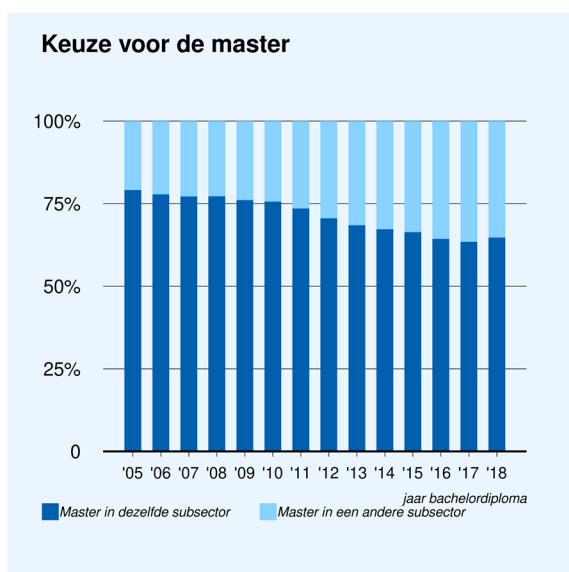
Bron: Eigen berekening op basis van CBS-microdata. Het jaar op de x-as refereert aan het laatste jaar van het schooljaar waarin een student het bachelordiploma heeft gehaald. Zo staat '15 voor het schooljaar 2014/2015. Voor iedere student wordt gekeken wat zij het schooljaar na het behalen van hun bachelordiploma doen. De meest rechterbalk van de figuur laat dus bijvoorbeeld voor de studenten die in 2018 hun bachelordiploma hebben gehaald, zien wat zij in het schooljaar 2018/2019 doen. In de categorieën 'volgt een wo-master' en 'wo-master afgerond' worden alleen opleidingen die in Nederland gevolgd zijn meegenomen. Studenten die in het buitenland een opleiding volgen vallen in de categorie 'overig'.

Veranderingen in wat men studeert

Steeds meer studenten volgen na hun bachelor een master in een ander vakgebied (figuur 4.3). Met de invoering van het bachelor-masterstelsel is er na de bachelor een expliciet en volwaardig keuzemoment gecreëerd dat wo-studenten de mogelijkheid biedt zich in een andere subsector verder te ontwikkelen. Zoals te zien is in figuur 4.3 is het percentage van de universitaire studenten dat voor de master naar een ander vakgebied switcht, toegenomen. Kort na de invoering van het bachelor-masterstelsel volgde ruim 20% een master in een ander vakgebied en dit steeg tot ruim 35% in de afgelopen jaren. Van de studenten die overstappen, voltooit bijna hetzelfde percentage de master binnen 4 jaar na bachelor als studenten die niet overstappen (63% om 66%).

Het toenemend aantal overstappers lijkt nauwelijks beïnvloed te zijn door de introductie van de harde knip. Figuur 4.3 laat vooral een geleidelijke toename zien van het aantal overstappers gedurende de afgelopen vijftien jaar. Er is dus geen sprong van het aantal studenten dat een master in een ander vakgebied volgt na de introductie van de harde knip in collegejaar 2012/2013.

Figuur 4.3 Het aantal studenten dat naar een ander vakgebied switcht voor de master is flink toegenomen

Bron: Eigen berekening op basis van CBS-microdata. Het jaar op de x-as refereert aan het laatste jaar van het schooljaar waarin een student het bachelordiploma heeft gehaald. Zo staat '15 voor het schooljaar 2014/2015. Alleen masteropleidingen die in Nederland gevolgd zijn kunnen hier worden meegenomen. Voor de uitsplitsingen naar vakgebieden zijn de CROHO-sectoren van DUO gebruikt.

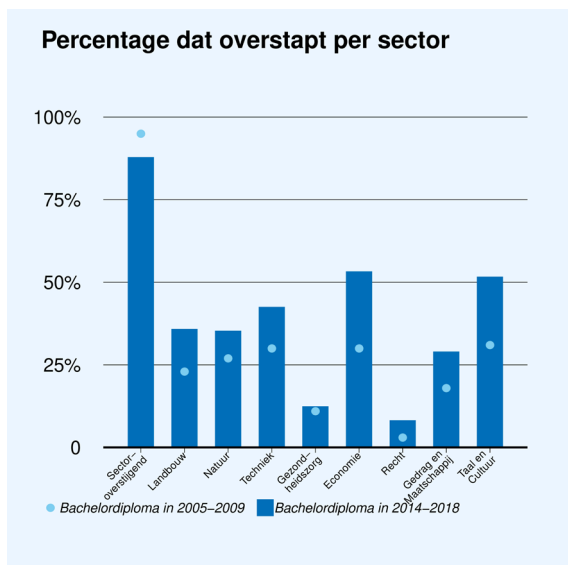
Het aantal studenten dat overstapt verschilt substantieel tussen vakgebieden. Figuur 4.4 illustreert dat in vrijwel alle vakgebieden de laatste jaren meer studenten een master volgen in een andere vakgebied dan tien jaar eerder.¹⁴ Het precieze aandeel dat overstapt verschilt echter flink tussen gebieden. Circa negen op de tien studenten die na een bachelor op het gebied van gezondheid en rechten een master gaan volgen, kiezen voor een master in hetzelfde vakgebied. Bij de sectoroverstijgende bacheloropleidingen, zoals university colleges, stappen daarentegen juist negen op de tien studenten over op een master in een ander vakgebied. Ook economiestudenten en studenten taal en cultuur blijken redelijk flexibel in de keuze van hun master: van hen stapt meer dan de helft over naar een ander vakgebied voor de master.

In de eerste jaren na de invoering van het bachelor-masterstelsel groeide het aantal masteropleidingen sterk, daarna stabiliseerde het en nam het zelfs iets af. Direct na de introductie van het bachelor-masterstelsel waren er ruim 500 masteropleidingen en dit steeg binnen enkele jaren tot ruim 850. Sindsdien is het aanbod iets teruggezakt, maar dat komt vooral doordat kleine studies zijn samengevoegd tot één opleidingscode met meerdere specialisaties.¹⁵

¹⁴ In deze analyse is "volgt een master in een ander vakgebied" gedefinieerd als een verschil in de subsector van de CROHO-classificatie tussen de bachelor- en de masteropleiding.

¹⁵ VSNU (2020). Opleidingsaanbod universiteiten. https://www.vsnunl.nl/f_c_opleidingsaanbod.html

Figuur 4.4 In vrijwel alle vakgebieden stappen meer studenten over en het aantal overstappers is het hoogst onder studenten met een sectoroverstijgende bachelor en studenten economie en taal en cultuur.

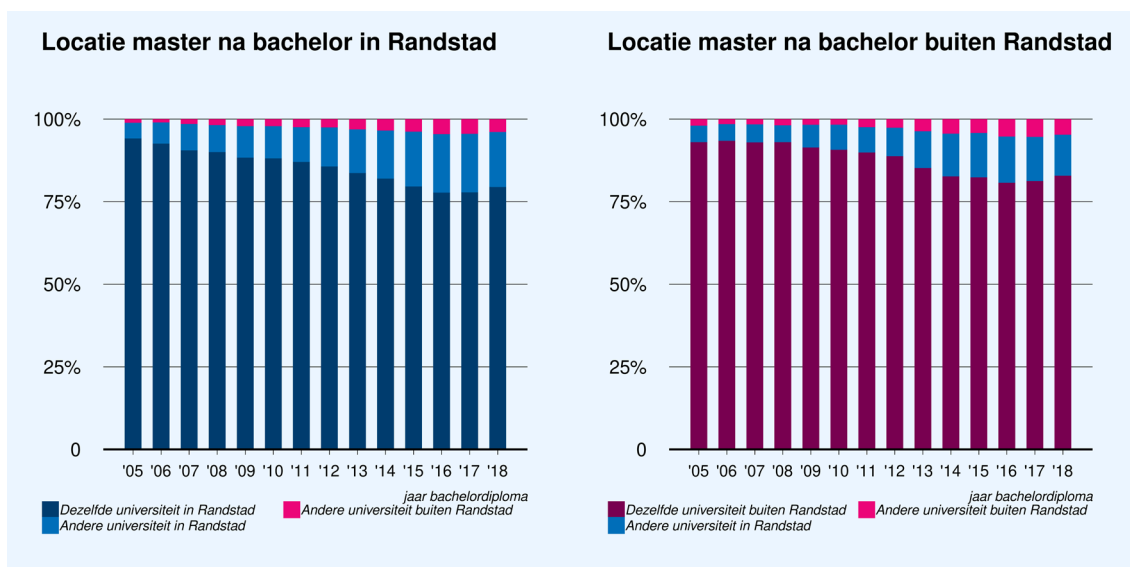

Bron: Eigen berekening op basis van CBS-microdata. Alleen masteropleidingen die in Nederland gevolgd zijn, kunnen hier worden meegenomen. Een student stapt over als de bacheloropleiding in een andere CROHO-subsector valt dan de masteropleiding. Voor de uitsplitsingen naar vakgebieden zijn de CROHO-sectoren van DUO gebruikt.

Veranderingen in waar men studeert

Ook het aantal studenten dat voor de master naar een andere universiteit overstapt, neemt toe. In 2005 stapte ongeveer een op de vijftien studenten over naar een andere universiteit voor hun master. De laatste jaren is dit gestegen naar ongeveer een op de vijf. Figuur 4.5 illustreert dat het percentage dat naar een andere universiteit overstapt gemiddeld iets hoger is onder studenten die hun bachelor in de Randstad doen dan onder studenten die hun bachelor buiten de Randstad doen, maar dit verschil is beperkt. Figuur 4.5 laat verder zien dat de meeste studenten die hun master aan een andere universiteit gaan volgen dan hun bachelor, hiervoor overstappen naar een universiteit in de Randstad.

Figuur 4.5 Het aantal studenten dat voor de master overstapt naar een andere universiteit neemt toe en overstappers gaan voornamelijk richting de randstad.

Bron: Eigen berekening op basis van CBS-microdata. Het jaar op de x-as refereert aan het laatste jaar van het schooljaar waarin een student het bachelor diploma heeft gehaald. Zo staat '15 voor het schooljaar 2014/2015. Alleen masteropleidingen die in Nederland gevolgd zijn, kunnen hier worden meegenomen.

Er zijn steeds meer Nederlanders die in het buitenland studeren en steeds meer internationale studenten in Nederland. De invoering van het bachelor-masterstelsel vergemakkelijkt het volgen van een (deel van de) opleiding in het buitenland vanwege de vergelijkbare opzet en diploma's van de bachelor en de master. Het aantal Nederlandse studenten dat een opleiding in het buitenland volgt, is tussen 2006 en 2016 dan ook bijna verdubbeld van ongeveer 9 duizend naar bijna 17 duizend.¹⁶ Ongeveer driekwart van deze studenten volgde een opleiding in een ander land binnen de Europese Economische Ruimte (EER). Andersom is het aantal buitenlanders dat in Nederland een opleiding volgt, zelfs meer dan verdubbeld: in 2006 ging het om 31 duizend studenten en in 2017 zelfs om 76 duizend.

Studenten hebben verschillende redenen om naar een andere instelling over te stappen voor hun master. Studenten geven veelal een interessante specialisatie of een betere reputatie van de andere onderwijsinstellingen als belangrijkste reden voor de overstap.¹⁷ Andere vaak genoemde redenen om over te stappen zijn de lengte en het startmoment van de masteropleiding, de manier waarop het onderwijs gegeven wordt, welke specialisaties er worden aangeboden en of er geselecteerd wordt.

Veranderingen in wanneer men studeert

De bachelor-masterstructuur wordt maar in beperkte mate benut voor het leren op alle leeftijden. In 2017 was circa 6% van de 30-39-jarigen ingeschreven als student, terwijl van de 40-64-jarigen ongeveer een op de vijftig (2%) mensen ingeschreven was.¹⁸ Ten opzichte van de deelname in 1999 is dit weliswaar een verdubbeling, maar beperkt van omvang.¹⁹ Deze participatiecijfers voor 30-plussers komen overeen met de OESO-gemiddelden.

De opleidingstrajecten voor hoger opgeleiden in Nederland wijken wel af van andere OESO-landen. In internationaal perspectief zien we vooral een relatief lage deelname aan kortdurende opleidingen in het hoger onderwijs (zoals bijvoorbeeld associate degrees): in Nederland heeft maar ongeveer 2% van de 25-64-jarigen zo'n korte studie gevolgd, terwijl het OESO-gemiddelde 7% bedraagt.²⁰ In landen als Canada, Frankrijk, Oostenrijk, Noorwegen, Zweden en het Verenigd Koninkrijk heeft zelfs meer dan 10% zich via een kortdurend opleidingstraject gekwalificeerd als hoger opgeleide. Belangrijk om op te merken is dat het hier alleen gaat over deelname aan het bekostigd hoger onderwijs. Over deelname aan cursussen en opleidingen aan private instellingen zijn geen internationaal vergelijkbare cijfers beschikbaar.

Mogelijk speelt hierbij mee dat kortdurende opleidingen nog niet heel lang onderdeel uitmaken van het aanbod van hoger onderwijs in Nederland. Voor de invoering van het bachelor-masterstelsel domineerden vier- en vijfjarige studies het aanbod in het hoger onderwijs. Daarna werden de universitaire opleidingen in tweeën geknipt, waardoor er driejarige bachelors ontstonden. Pas met de invoering van de associate degrees in 2013 kwam er een groter aanbod van kortdurende ho-opleidingen. Het Nederlands hoger onderwijs kent daarnaast wel de mogelijkheid tot parttime studeren, maar maatwerktrajecten zijn eerder uitzondering dan regel.²¹ Mogelijk voelen volwassenen in Nederland daarom een relatief hoge drempel om op latere leeftijd terug te keren naar de schoolbanken.

¹⁶ CPB (2019). De economische effecten van internationalisering in het hoger onderwijs en het hbo.

¹⁷ ResearchNed (2019). Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2018-2019.

¹⁸ Zie OECD, 2019, Education at a Glance 2019, Tabel B1.1, blz. 157.

¹⁹ Zie OECD, 2001, Education at a Glance, tabel C1.2. blz 134 voor de cijfers in 1999 (2,5% voor leeftijdsgroep 30-39 jarigen en 0,4% voor de 40+-ers)

²⁰ Zie OECD, 2019, Education at a Glance 2019, Tabel A1.1, blz. 49.

²¹ Sinds enkele jaren komt hier enige verandering in (Zie Inspectie van het Onderwijs, 2019, De Staat van het Onderwijs 2019, blz. 182)